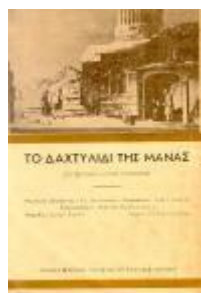

Ο Καλομοίρης και το Δαχτυλίδι της Μάνας

Το αρχείο απάντων του Μανώλη Καλομοίρη - Περιγραφή της συλλογής

Στις 3 Απριλίου 1997 δωρήθηκαν από τον Σύλλογο "Μανώλης Καλομοίρης" αντίγραφα των αρχείων του συλλόγου σε μικρομορφή (microfiches) στα Πανεπιστήμια Αθηνών, Θεσσαλονίκης, Ιονίου, Indianapolis (Αθήνα) και στη Μεγάλη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος "Λίλιαν Βουδούρη".

Το Αρχείο Μανώλη Καλομοίρη είναι ένα από τα πολύ σημαντικά και μεγάλου όγκου μουσικά αρχεία της Ελλάδας και η πρωτοβουλία του συλλόγου "Μανώλης Καλομοίρης" να αντιγραφεί και να παραδοθεί σε μουσικούς φορείς είναι ιδιαίτερα σημαντική. Με τη μικροφωτογράφιση του αρχείου είναι πιο ασφαλής η συντήρηση του αρχειακού υλικού καθώς αποφεύγεται η συχνή χρήση του πρωτότυπου υλικού, η οποία δεν είναι απαραίτητη σε αρκετές περιπτώσεις, και αποκλείεται ο κίνδυνος οριστικής απώλειας των έργων σε περίπτωση κάποιας φυσικής καταστροφής. Η ύπαρξη, εξάλλου, των microfiches με τα έργα παρέχει τη δυνατότητα μελέτης του έργου του Καλομοίρη σε περισσότερους ερευνητές στην Ελλάδα και το εξωτερικό.

Η συλλογή microfiches περιλαμβάνει όλα τα μουσικά και παιδαγωγικά έργα του Μανώλη Καλομοίρη καθώς και το βιβλίο του *Η ζωή μου και η τέχνη μου* στην έντυπη μορφή του από τις εκδόσεις Νεφέλη, τον έντυπο κατάλογο έργων του συνθέτη, ο οποίος συστήθηκε από τον μουσικολόγο Φοίβο Ανωγειανάκη, στην ελληνική και την αγγλική γλώσσα και έντυπα κείμενα του Καλομοίρη.

Το [μικροφωτογραφημένο αρχείο απάντων του Μανώλη Καλομοίρη](#) χωρίζεται σε σαράντα τρεις φακέλλους και η κατάταξη των έργων είναι σύμφωνη με την κατάταξη που γίνεται στον κατάλογο έργων του Μανώλη Καλομοίρη του Φοίβου Ανωγειανάκη. Στα πρώτα microfiches έχουν φωτογραφηθεί οι πέντε όπερες¹ του Καλομοίρη (*Ο Πρωτομάστορας*, *Το Δαχτυλίδι της Μάνας*, *Ανατολή*, *Τα Ξωτικά Νερά*, *Κωνσταντίνος ο Παλαιολόγος*), ακολουθούν τα έργα φωνητικής μουσικής (σολιστικά και χορωδιακά), τα ορχηστρικά έργα (σουίτες, συμφωνίες, συμφωνικά ποιήματα), τα δύο κοντσέρτα (για πιάνο και ορχήστρα και για βιολί και ορχήστρα), τα έργα μουσικής δωματίου, τα έργα για πιάνο και τα έργα σκηνικής μουσικής (μουσική του Καλομοίρη για τα έργα *Στέλλα Βιολάντη* του Γρηγόριου Ξενόπουλου και *Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας* του Δημήτριου Κορομηλά). Στα μουσικοπαιδαγωγικά έργα του Καλομοίρη συγκαταλέγονται τα βιβλία του για τη Θεωρία, την Αρμονία και τη Μορφολογία της μουσικής και μελωδικές ασκήσεις για τη διδασκαλία της μουσικής.

Στη συλλογή microfiches υπάρχουν τα έργα σε χειρόγραφη μορφή, ορισμένες εκδόσεις, και οι αναθεωρημένες εκδοχές των έργων. Η τελευταία περίπτωση αφορά, κυρίως, τα μεγάλα μουσικοδραματικά έργα του Καλομοίρη ορισμένα από τα οποία ο συνθέτης επεξεργάστηκε μετά την ολοκλήρωσή τους, έκανε αλλαγές ή τα έγραψε ξανά. Από τα έργα αυτά υπάρχουν τόσο οι χειρόγραφες παρτιτούρες όσο και οι τυπωμένες αναγωγές για πιάνο (σπαρτίτα).

Η μικροφωτογράφιση του αρχείου, και μάλιστα αναθεωρημένων εκδοχών των έργων, καθιστά αυτή

τη συλλογή microfiches πολύτιμο εργαλείο για τους ερευνητές του έργου του Μανώλη Καλομοίρη προσφέροντας γενική εποπτεία και τη δυνατότητα συγκριτικής μελέτης του υλικού.

Η συλλογή απάντων του Μανώλη Καλομοίρη σε μικρομορφή είναι διαθέσιμη στη Μουσική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος "Λίλιαν Βουδούρη", όπου υπάρχει μηχανήμα ανάγνωσης microfilm και microfiche.

Η θέση του Μανώλη Καλομοίρη στην νεοελληνική μουσική ιστορία

Ο Μανώλης Καλομοίρης θεωρείται από αρκετούς ερευνητές της νεοελληνικής μουσικής ιστορίας ο θεμελιωτής της εθνικής μουσικής σχολής της Ελλάδας. Η σύνδεσή του με το κίνημα του δημοτικισμού και τους δημοτικιστές και αρκετά κείμενά του στα οποία διατύπωσε τις απόψεις του για τις βασικές αρχές της δημιουργίας μιας εθνικής σχολής μουσικής υπήρξαν, ίσως, οι αφορμές για να του αποδοθεί αυτός ο χαρακτηρισμός.

Το κείμενό του για το πρόγραμμα της πρώτης συναυλίας με έργα του που δόθηκε στην Ελλάδα έχει χαρακτηριστεί από ορισμένους μουσικολόγους "μανιφέστο"². Αυτή η πρώτη συναυλία δόθηκε στις 11 Ιουνίου του 1908 στην αίθουσα συναυλιών του Ωδείου Αθηνών, λίγο μόλις καιρό μετά την επιστροφή του Καλομοίρη και της γυναίκας του Χαρίκλειας από το Χάρκοβο της Ρωσίας, και περιελάμβανε έργα για ένα ή για δύο πιάνο και τραγούδια για φωνή και πιάνο. Το πρόγραμμα της συναυλίας είναι γραμμένο σε άκρα δημοτική γλώσσα και σε αυτό διατυπώνονται οι απόψεις του Καλομοίρη για την εθνική μουσική. Ο Καλομοίρης εκφράζεται σε αυτό με συμβολισμούς για τη δημιουργία εθνικής σχολής μουσικής κάνοντας, παράλληλα, λόγο για τη ρωσική μουσική. Παρομοιάζει τη μουσική με Παλάτι και τον συνθέτη με τεχνίτη. Στον λόγο του Καλομοίρη διακρίνεται έντονος ενθουσιασμός και ίσως ένα ύφος μεγαλοϊδεατισμού. Παρ' όλ' αυτά, δεν διατείνεται ότι υπάρχει ένας συγκεκριμένος τρόπος που πρέπει να ακολουθηθεί ο συνθέτης για να γράψει εθνική μουσική. Αντιθέτως, γράφει: *"Και κατά πως ο ποιητής είναι λεύτερος να γυρέψη την έμπνευσή του εκεί όπου τη βρίσκει, πότε στις εθνικές τις παραδόσεις και πότε στα παγκόσμια προβλήματα, έτσι κι' ο μουσικός, πότε πιο σιμά στην Εθνική τη Μούσα θα πέση και πότε στην Ξένη τη Μαστόρισσα"*.

Ανατρέχοντας στην ιστορία των παιδικών και νεανικών χρόνων του Καλομοίρη συναντάμε πολλές και διαφορετικές μεταξύ τους επιρροές. Τα παραμύθια και τα τραγούδια της νενές του (της γιαγιάς του) και της Τσάτσα Μαρούκας ήταν αυτά που τον έφεραν σε επαφή με τον λαϊκό θρύλο και τη δημοτική μουσική. Ο ίδιος ο συνθέτης γράφει στα απομνημονεύματά του ότι οι δύο αυτές ηλικιωμένες γυναίκες φάνταζαν στα μάτια του σαν να είχαν βγεί από παραμύθι. Δίπλα στα δημοτικά τραγούδια της νενές του ήρθε αργότερα η διδασκαλία του πιάνου από έναν Ζακυνθινό μουσικοδιδάσκαλο, ο οποίος ονομαζόταν Διγενής Καπαγκρόσσας και δίδασκε στο σχολείο που παρακολουθούσε ο Καλομοίρης στη Σμύρνη. Η διδασκαλία και η μελέτη του πιάνου σε αυτήν την περίοδο της ζωής του Καλομοίρη γινόταν στο συνηθισμένο για την εποχή κλίμα αυστηρότητας³.

Ένα γεγονός που περιγράφει με μεγάλο ενθουσιασμό ο συνθέτης αφορά συναυλία με έργα ρωσικής μουσικής που παρακολούθησε στη Βιέννη. Το πρόγραμμα περιελάμβανε τη Sheherazade του Rimsky-Korsakov, το κοντσέρτο για πιάνο του Tchaikovsky και διάφορες συνθέσεις των Liadon και Mussorgsky⁴. Όσα γράφει ο συνθέτης σχετικά με αυτήν ή άλλες εμπειρίες του - παρ' όλη την υπερβολή ή υποκειμενικότητα που τυχόν τα διακρίνει - σκιαγραφούν την ψυχοσύνθεση και την προσωπικότητά του και υποδηλώνουν στοιχεία που επηρέασαν τις επιλογές του.

Στη μουσική του Μανώλη Καλομοίρη συναντάει κανείς το στοιχείο της δημοτικής μουσικής στη **χρησιμοποίηση δημοτικών μελωδιών** [🔊] - αυτούσιων ή επεξεργασμένων -, αναφορές σε βυζαντινές μελωδίες, επιρροές από τη ρωσική μουσική οι οποίες εντοπίζονται, κυρίως, στη χρήση λαϊκών θρύλων από τους οποίους εμπνεύστηκε αρκετά έργα του. Το συμβολικό στοιχείο που υπάρχει στα μουσικοδραματικά έργα του Μανώλη Καλομοίρη και η χρήση καθοδηγητικών μοτίβων (Leitmotive) θα μπορούσαμε να πούμε ότι υποδηλώνουν επιρροές από τον Wagner.

Ο Καλομοίρης ασχολήθηκε με τη σύνθεση διαφόρων μουσικών ειδών. Έγραψε πέντε μουσικοδραματικά έργα, τρεις συμφωνίες, συμφωνικά ποιήματα, διάφορα έργα για ορχήστρα, δύο κοντσέρτα (το πρώτο για πιάνο και ορχήστρα και το δεύτερο για βιολί και ορχήστρα), έργα μουσικής δωματίου, φωνητική μουσική και πολλά έργα για πιάνο. Μεγάλο μέρος του έργου του αποτελούν τα παιδαγωγικά του έργα, τόσο τα θεωρητικά όσο και τα παιδικά κομμάτια για τη διδασκαλία του πιάνου.

Αναμφισβήτητα ο Καλομοίρης υπήρξε μία ενδιαφέρουσα μουσική φυσιογνωμία και διέθετε όραμα για την ελληνική μουσική. Υπήρξε πολυγραφότατος και στο επίκεντρο της νεοελληνικής μουσικής ζωής για μεγάλο χρονικό διάστημα. Εξαιτίας της έντονης προσωπικότητάς και του ζήλου του για τη δημιουργία ελληνικής μουσικής Εθνικής Σχολής στην Ελλάδα ο Καλομοίρης εκφράστηκε σε ορισμένες περιπτώσεις με έντονα επικριτικό ύφος για συγχρόνους του Έλληνες συνθέτες προκαλώντας με αυτόν τον τρόπο δυσaráρεσκεις και αμφιβολίες για την αντικειμενικότητα των κρίσεών του. Παρόμοια γεγονότα, όμως, είναι αναμενόμενο να συμβαίνουν σε μία εποχή καλλιεχνικών ζυμώσεων και ανακατατάξεων για την Ελλάδα.

Αρκετοί ερευνητές στην Ελλάδα και στο εξωτερικό ασχολούνται με τη μελέτη του έργου του Μανώλη Καλομοίρη με αποτέλεσμα αρκετές και αξιόλογες διατριβές.

Το Δαχτυλίδι της Μάνας

Το *Δαχτυλίδι της Μάνας* είναι το δεύτερο μουσικοδραματικό έργο του Μανώλη Καλομοίρη, γράφτηκε το 1917 και επεξεργασία του έγινε το 1939. Ο συνθέτης το ονομάζει μουσικόδραμα σε τρία μέρη και είναι εμπνευσμένο από το ομώνυμο δράμα του Γιάννη Καμπύση. Το λιμπρέττο έγραψε ο ποιητής Γιώργος Στεφόπουλος που υπογράφει ως 'Αγνης Ορφικός. Το σπαρτίτο του έργου εκδόθηκε το 1937 από τον εκδοτικό οίκο Γαϊτάνου και συνοδεύεται από εισαγωγικό σημείωμα του συνθέτη σχετικά με την ιστορία της δημιουργίας του έργου, την [υπόθεση του έργου](#) - η οποία παρατίθεται όχι μόνο στην ελληνική αλλά και στην ιταλική, γαλλική και γερμανική γλώσσα - και έναν πίνακα με τα πρόσωπα του έργου και τους [εκτελεστές](#) του στις παραστάσεις που δόθηκαν μέχρι τη χρονιά έκδοσης.

Η ιστορία του έργου διαδραματίζεται τη νύχτα της παραμονής των Χριστουγέννων σε ένα χωριό της Θεσσαλίας. Κεντρικό πρόσωπο του έργου είναι ο Γιαννάκης ο φιλάσθενος και ονειροπόλος τραγουδιστής. Αφορμή για την πλοκή του μύθου είναι το προγονικό δαχτυλίδι της μάνας του Γιαννάκη το οποίο συνδέεται με έναν θρύλο.

Υπόθεση του έργου

Πρώτο μέρος (Στο σπίτι)

Το πρώτο μέρος του έργου διαδραματίζεται στο [σπίτι του Γιαννάκη](#) [🔊 🔊 🔊]. Μετά από έναν σύντομο διάλογο του Γιαννάκη με τη Μάνα [🔊], όπου εκφράζεται η απελπισία του Γιαννάκη ("Μάνα το ξέρω θα πεθάνω!"), μπαίνει στο σπίτι ο Κυριάκος, ένας απλός χωρικός. Ο Κυριάκος έρχεται για να πει στη Μάνα του Γιαννάκη ότι βρέθηκε αγοραστής για το δαχτυλίδι της και ότι θα την περιμένει τα μεσάνυχτα στην Εκκλησία. Η Μάνα ταραίζεται γιατί σκέφτεται την πατρογονική ευχή και κατάρα που δεν της επιτρέπει να πουλήσει το δαχτυλίδι.

Εν τω μεταξύ ακούγεται η καμπάνα της εκκλησίας [🔊] και μπαίνουν τα κορίτσια του χωριού για να καλοχρονίσουν τον άρρωστο Γιαννάκη [🔊]. Μαζί τους μπαίνει και η Ερωφίλη, κόρη του Κυριάκου και αγαπημένη του Γιαννάκη. Μόλις φεύγουν τα κορίτσια ο Κυριάκος περνάει με τη Μάνα στο διπλανό δωμάτιο για να τελειώσουν τη συζήτησή τους για το δαχτυλίδι. Οι δύο νέοι

μένουν μόνοι και εξομολογούνται την αγάπη τους ("Θιαμάζομαι σαν περπατάς"[🗣️] - "Κ' ήρθα νάμαι ολότρεμη"). Αργότερα εμφανίζονται πάλι ο Κυριάκος και η Μάνα η οποία έχει πειστεί να πουλήσει το δαχτυλίδι για να σώσει τον Γιαννάκη που είναι άρρωστος.

Ξαφνικά μπαίνει ο Σωτήρης, αδελφός του Γιαννάκη, με τα παιδιά και τα παλληκάρια του χωριού για να τραγουδήσουν τα κάλαντα[🗣️ 🗣️]. Ο Κυριάκος τους λέει να προσέχουν τα παγανά[🗣️ 🗣️]. Με αυτήν την ευκαιρία ακούγονται στο έργο οι λαϊκοί θρύλοι για τους καλλικάντζαρους:

Μέσ' στα φλόγινα θεμέλια
του 'Αδη, στις φωτιάς το κέντρο
στηλωμένο ως τη συντέλεια
στέκει γίγαντας το δέντρο[🗣️]

...

Τ' άγρια παγανά μανιάζουν,
ρυάζονται, το δέντρο αδράζουν
με τα δόντια, το ξεσκίζουν[🗣️]

...

Και με λύσσα πελεκάνε
πελεκάν με τα τσεκούρια
και μ'αγώνα πολεμάνε
να το ρίξουν μ' άγρια φούρια

...

Αμέσως μετά ο Κυριάκος φεύγει μαζί με την κόρη του, την Ερωφίλη.

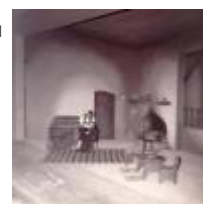
Όταν η Μάνα με τα παιδιά της μένουν μόνοι ο Γιαννάκης της ζητάει να τους πει το παραμύθι του δαχτυλιδιού. Εκείνη αν και τρομάζει το διηγείται. Στο παραμύθι ακούγεται η κατάρα του δαχτυλιδιού:

Τη Δόξα του όπου αρνίστη πια
και πάει να το ξεκάνη
ναρθεί η Νεράϊδα του βουνού
και πίσω να το πάρη....

Τότε ο Γιαννάκης φωνάζει:

Κι αν η Νεράϊδα του βουνού
το πάρει εγώ είμαι άξιος
ν' ανέβω ως τις ψηλές κορφές
την ίδια για ν' αδράξω.

Η Μάνα παίρνει το δαχτυλίδι για να το δέσει στο μαντήλι της αλλά εκείνο γλιστράει και πέφτει στο κρεβάτι του Γιαννάκη. Αφού νανουρίσει τον Γιαννάκη[🗣️] και τα παιδιά αποκοιμηθούν βγαίνει σιγά-σιγά.

Δεύτερο μέρος (Το όνειρο του Γιαννάκη)

Το σκηνικό του δεύτερου μέρους απεικονίζει ένα πλούσιο Παλάτι αραβικο-βυζαντινού ρυθμού [🔊]. Στο βάθος διακρίνεται ο θρόνος της Κυράς του Παλατιού και αριστερά ο αργαλιός της ζωής. Ο Γιαννάκης μπαίνει οδηγούμενος από μια Γρηά η οποία θυμίζει τη Μάνα του και τη ρωτάει που θα βρει τη Νεράϊδα που του έκλεψε το εφτάπετρο δαχτυλίδι.

Σε λίγο μπαίνει η Κυρά του Παλατιού με τη συνοδεία της, άλλες νεραΐδες. Σε όλη αυτή τη σκηνή πλανάται το μυθικό στοιχείο με χορούς και τραγούδια των νεραΐδων και τη μαγική επίκληση της Κυράς με την οποία σκορπίζεται όλο το παλάτι. Ξαφνικά φαίνεται σε μια κορυφή του βουνού η νεραΐδα του βουνού, με μορφή που μοιάζει στην Ερωφίλη, χορεύοντας και τραγουδώντας. Δείχνει το δαχτυλίδι στις άλλες Νεραΐδες ενώ εκείνη τη στιγμή ορμάει ο Γιαννάκης και της αρπάζει το μαγνάδι. Έτσι την υποτάσσει και της ζητάει το δαχτυλίδι και να τον ανεβάσει μέχρι την ψηλή κορυφή. Η Νεραΐδα προσπαθεί να τον αποτρέψει (“Μη γυρεύεις παλληκάρι τ’ ακατόρθωτο” [🔊]) και τον ρωτάει ποιός είναι αυτός που στέκεται αντίκρυ στη Μοίρα και στο Θάνατο. Εκείνος απαντάει: “Είμαι ο Γιαννάκης ο Τραγουδιστής της Χήρας ο γυιός” [🔊]. Μάταια ακούγεται η φωνή της Μάνας του που προσπαθεί να αποτρέψει τον Γιαννάκη από το να ανέβει στην κορυφή.

Αργότερα, αφού έχει αρχίσει να ανατέλλει ο Ήλιος, ο Γιαννάκης ψηλά στο βουνό ζητάει από τη Νεραΐδα να περιμένει λίγο γιατί είναι κατάκοπος. Σε λίγο λέει πως πεθαίνει και ποτέ δεν θα δει την κορυφή του βουνού. Εκείνη την ώρα ζητάει την αγαπημένη του Ερωφίλη. Την μορφή της παίρνει η Νεραΐδα. Η σκηνή κλείνει με τις νεραΐδες να χαιρετούν τον Ήλιο με τα τραγούδια τους.

Τρίτο μέρος (Στην εκκλησία)

Είναι νύχτα την παραμονή των Χριστουγέννων σε μια πλατεία του χωριού [🔊]. Στο βάθος φαίνεται η Εκκλησία φωτισμένη ενώ ακούγεται το τροπάριο των Χριστουγέννων “Η Παρθένος σήμερα τον υπερούσιον τίκτει” [🔊].

Μπαίνουν η Ερωφίλη με τον πατέρα της. Η κοπέλλα είναι φοβισμένη και έχει άσχημα προαισθήματα ενώ μπαίνει η Μάνα απελπισμένη που δεν βρίσκει το δαχτυλίδι. Φοβάται πως εκπληρώθηκε η κατάρα του δαχτυλιδιού.

Εκείνη τη στιγμή φτάνει ο Σωτήρης λέγοντας ότι έβλεπε άσχημα όνειρα με τον Γιαννάκη να παραδέρνει. Τότε τους λέει πως είδε τον Γιαννάκη να σηκώνεται για να βρει τη Μάνα του κι ενώ παραμιλούσε άρχισε να ξεψυχάει.

Η Μάνα με την Ερωφίλη τρέχουν να βοηθήσουν τον Γιαννάκη που έρχεται και είναι ακόμα μέσα στο όνειρο με τις νεραΐδες. Αφού λέει λόγια σκληρά στη Μάνα του και νομίζει ότι η Ερωφίλη είναι η Νεραΐδα πέφτει μισολιπόθυμος μπροστά στην Εκκλησία. Ακούγεται ξανά το τροπάριο των Χριστουγέννων. Πριν ξεψυχήσει σηκώνεται για να προσευχηθεί στην Παναγία και να τραγουδήσει στην Ερωφίλη. Ενώ η Μάνα μοιρολογάει, τελειώνει η λειτουργία των Χριστουγέννων και ο κόσμος βγαίνει από την Εκκλησία τραγουδώντας τα κάλαντα [🔊].

Βασικό στοιχείο της δομής του *Δαχτυλιδιού της Μάνας* αποτελούν τα καθοδηγητικά μοτίβα (leitmotive) κάθε ένα από τα οποία συνδέεται με ένα πρόσωπο, ένα αντικείμενο ή μία ιδέα του έργου. Υπάρχουν μοτίβα που αναφέρονται στον Γιαννάκη, στον Θάνατο, στη Μάνα, στους καλλικάντζαρους, στον Κυριάκο, στην αγάπη των δύο νέων, κ.λπ. Συνήθως ακούγονται χαρακτηριστικά την πρώτη φορά που εμφανίζονται και σε όλη τη διάρκεια του έργου επανέρχονται μόνο τους ή ακούγονται σε συνδυασμό μεταξύ τους για να υποδηλώσουν μια ιδέα, έναν συμβολισμό, ένα στοιχείο της πλοκής του

μύθου ή να υπενθυμίσουν κάτι στον ακροατή. Στη διατριβή του George Zack που πραγματεύεται τις όπερες του Μανώλη Καλομοίρη υπάρχουν πίνακες με τα μοτίβα που ακούγονται σε κάθε όπερα.

Στο *Δαχτυλίδι της Μάνας* ο Καλομοίρης χρησιμοποιεί αυτούσιες βυζαντινές και δημοτικές μελωδίες τις οποίες επεξεργάζεται. Χαρακτηριστικά δείγματα είναι τα χριστουγεννιάτικα κάλαντα ("Χριστούγεννα, Πρωτούγεννα"), το τροπάριο των Χριστουγέννων ("Η Παρθένος σήμερα τον υπερούσιον τίκτει"), το νανούρισμα της Μάνας στο τέλος του πρώτου μέρους ("Να μου το πάρεις ύπνε μου") και το τραγούδι των κοριτσιών του χωριού ("Αφέντη όντας γεννήθηκες σε τάισαν τ' αηδόνια") που ακούγεται στο πρώτο μέρος του έργου.

Η ηχογράφηση του *Δαχτυλιδιού της Μάνας* με τη Φιλαρμονική Ορχήστρα της Σόφιας υπό τη διεύθυνση του Γιάννη Δάρα είναι πολύ αξιόλογη και πραγματοποιήθηκε με Έλληνες, κυρίως, και Βούλγαρους τραγουδιστές να ερμηνεύουν τα πρόσωπα του έργου. Τα αποσπάσματα που παρατίθενται είναι από αυτή την ηχογράφηση η οποία κυκλοφόρησε το 1983 σε δίσκους βινυλίου.

Σημ. Στην αναφορά ορισμένων προσώπων και αντικειμένων του έργου διατήρησα τη γραφή (κεφαλαίο το πρώτο γράμμα του ονόματος) που χρησιμοποιείται στην υπόθεση του έργου η οποία παρατίθεται στην έκδοση του σπαρτίτου. Με αυτόν τον τρόπο υποδηλώνεται και ο συμβολικός χαρακτήρας ορισμένων προσώπων ή αντικειμένων.

Χριστίνα Γ. Βέργαδου

Βιβλιογραφία - Δισκογραφία

- ▣ Καλομοίρης, Μανώλης, *Η ζωή μου και η τέχνη μου* (Αθήνα: χ.ό., 1983)
- ▣ Καλομοίρης, Μανώλης, *Η ζωή μου και η τέχνη μου* (Αθήνα: Νεφέλη, 1988)
- ▣ Καλομοίρης, Μανώλης, *Το Δαχτυλίδι της Μάνας*, σπαρτίτο (Αθήνα: Γαϊτάνος, ά.χ.)
- ▣ Καλομοίρης, Μανώλης, *Το Δαχτυλίδι της Μάνας*, δίσκοι βινυλίου, CP 955 (Αθήνα: Concert Athens, 1983)
- ▣ *Κατάλογος έργων Μανώλη Καλομοίρη 1883-1962*, σύνταξη-σημειώσεις Φοίβου Ανωγειανάκη (Αθήνα: ά.ο., 1964)
- ▣ Λεωτσάκος, Γιώργος, "Η ιστορία, η εποχή, η σημασία του *Δαχτυλιδιού*", σημείωμα στο συνοδευτικό φυλλάδιο του δίσκου (Αθήνα: Concert Athens, 1983)
- ▣ Σιώψη, Αναστασία, "'Ελληνισμός" και γερμανική παράδοση στην όπερα του Μανώλη Καλομοίρη *Το δαχτυλίδι της μάνας* (1917, αναθεωρήσεις το 1939). Η υποδοχή της όπερας στη Volksoper του Βερολίνου το 1940", *Μουσικός Λόγος* 1 ('Ανοιξη 2000)
- ▣ Φράγκου-Ψυχοπαίδη, Ολυμπία, *Η εθνική σχολή μουσικής - Προβλήματα ιδεολογίας* (Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1990)
- ▣ *Catalogue of works of Manolis Kalomiris 1883-1962*, compiled and annotated by Fivos Anoyanakis (Athens: Rondas, 1986)
- ▣ *Der Ring der Mutter: Deutsche Urauffuehrung in Berlin-Volksoper 2-2-1940* (Athen: Die Freunde der griechischen Musik, s.d.)
- ▣ Zack, George, *The music dramas of Manolis Kalomiris* (The Florida State University, Ph.D., 1971)

Επιστροφή στην αρχή 🏠

1 Με αυτόν τον όρο αναφέρονται στον κατάλογο έργων Μανώλη Καλομοίρη τα μεγάλα μουσικοδραματικά έργα του συνθέτη. Οφείλουμε, παρ' όλ' αυτά, να διευκρινίσουμε ότι ο ίδιος ο συνθέτης δεν χρησιμοποιεί τον όρο "όπερα" ο οποίος συνδέθηκε με το είδος της όπερας, όπως καλλιεργήθηκε στη Δυτική Ευρώπη. Ο Καλομοίρης δίνει διάφορους χαρακτηρισμούς στα μουσικοδραματικά έργα του: "μουσική τραγωδία" (στον *Πρωτομάστορα*), "μουσικόδραμα" (στο *Δαχτυλίδι της Μάνας*), "μουσικό παραμύθι" (στην *Ανατολή*), "μουσικοδραματικό ποίημα" (στα *Ξωτικά Νερά*) και "μουσικός θρύλος-τραγωδία" (στον *Κωνσταντίνο Παλαιολόγο*).

2 "Η Εθνική Σχολή διακηρύσσεται με το Πρόγραμμα-Μανιφέστο του Καλομοίρη στη Συναυλία του 1908 και εδραιώνεται στα 1915 με τον *Πρωτομάστορα*", βλ. Ολυμπίας Φράγκου-Ψυχοπαίδη: *Η εθνική σχολή μουσικής - Προβλήματα ιδεολογίας* (Αθήνα: Ίδρυμα Μεσογειακών Μελετών, 1990), σ. 48.

3 «Έτσι, ο Διγενής Καπαγκρόσσας στάθηκε ο πρώτος μου δάσκαλος αλλά και τύραννος της μουσικής».

Μ' έκανε για κάμποσον καιρό να μην μπορώ να υποφέρω το «όργανον τούτο» και να το πλησιάζω με κάποιο δέος, σαν κάτι που προορισμό μόνο είχε να βασανίζει τα δάχτυλα των παιδιών.

*Η μόνη μου χαρά, κι' ακόμα το θυμάμαι, ήτανε όταν η κυρία Ευδοκία μ' έστελνε μόνο να «μελετήσω» απάνω στο όργανο αυτό. Σπίτι μας δεν είχαμε τότε πιάνο.» (απόσπασμα από το βιβλίο *Η ζωή μου και η τέχνη μου*, σ. 25).*

*4 " Μου μένει αξέχαστη εκείνη η βραδυά! Η μάλλον θα μείνει άσβυστος από την ψυχή μου ο κλονισμός που ένοιωσα στο άκουσμα της Secherazade! Μου ερχόντανε σαν κάτι το τόσο πρωτόφαντο, τόσο καινούριο και που μόλα ταύτα μιλούσε στην καρδιά μου σαν κάτι το τόσο αγαπημένο, γνώριμο και κοντινό, σχεδόν όσο και τα τραγούδια και τα παραμύθια της Νενές μου και της Τσάτσα Μαρούκας!" (απόσπασμα από το βιβλίο *Η ζωή μου κι η τέχνη μου*, σ.98).*